

Advocaten, Magistraten: zijn ze meesters van de (nieuwe) tijd ?

Openingsrede Kamervoorzitter Joseph Van Goethem Gent, 1 september 2021

Mijnheer de eerste voorzitter, mijnheer de procureur-generaal,
Geachte voorzitters van Oost- en West-Vlaanderen,
Dames en heren stafhouders,
Dames en Heren, Collega's, hier aanwezig ,
alsook allen die via de sociale media misschien kennis nemen van deze opening van
het gerechtelijk jaar.

U allen, begroet ik van ganser harte bij het begin van dit nieuwe werkjaar 2021-2022.
En daarbij wil ik zeker de kandidaat-advocaten niet vergeten, die deze middag ook in
dit lokaal hun eed zullen afleggen.

Inleiding.

Opnieuw komen we samen in dit neo-classistisch gerechtsgebouw. Een werkstuk
van de Gentse stadsarchitect Louis Roelandt die in 1846 op loopafstand een triade
van de kunst (Grand Théâtre), de wetenschap (de Grote Aula 1827) en het recht tot
stand bracht (1).

Het is een plaats met spirit; oude gewijde grond, een landmark in de stad, waar
stromen en stromingen bijeenkomen, een “tempel voor Themis” naar het woord van
Karel Ledeganck, die duidelijk niet in een maatschappelijk vacuüm is ontstaan.
We bevinden ons vandaag opnieuw op een bijzondere plek, een vrij (e)-plaats, een “
lieu de mémoire”, (Pierre Nora) een pleisterplaats waaraan het geheugen zich hecht
(2). Op deze plek hebben velen onder ons hun eerste stap in de juridische wereld
gezet en hun eed afgelegd. Anderen kwamen hier terug en bekrachtigden de
volgende stappen in hun carrière met een nieuwe ambtseed.

Vandaag zetten we die eeuwenoude, door de juristen van dit ressort gedragen,
traditie voort. Deze middag zal opnieuw een lichtung jonge advocaten hier de eed van
advocaat afleggen en begint voor hen een nieuwe tijd.

Voor drie jaar kreeg ik de gelegenheid om u toe te spreken. Toen liet ik me inspireren
door de Proloog van Johannes: “In den beginne was het woord” en het woord was
toen gericht tot de jonge advocaat. Ik concentreerde me toen op de rol van de
advocaat als de immer onafhankelijke raadsman of raadvrouw van zijn of haar cliënt
en de beschermer van diens vrije woord, wat thans nog steeds zeer actueel is.

Vandaag gooi ik het over een andere boeg, en richt ik me op het “In de beginne” en
wil ik u een ander woord aanreiken, namelijk tijd. Want we leven in een andere,
nieuwe tijd en we hebben als juristen allen weinig “tijd”. Misschien is het niet direct
het antwoord op al uw vragen.

Maar bij dit begin van het nieuwe jaar, vraag ik van u een beetje aandacht tijd.
Want ook dit woord wil vandaag, in deze nieuwe tijd gesproken en beluisterd
worden, gelezen, geïnterpreteerd en doorgegeven. Want woorden leven bij de gratie
van woorden en wij juristen, rechters, advocaten of gewoon mensen, zijn pas wie we

zijn, als we het Woord dat ons sinds het begin der tijden is ontsproten, koesteren, hoeden en doorgeven (3).

Vandaag staan in ons ressort 79 jonge dames en heren juristen aan een begin in de advocatuur en wij aan een nieuw begin van een werkjaar.

Een nieuw begin.

Recent werd ik getroffen door de zin: “Als ik één ding geleerd heb, dan is het wel: “als je iets wil doen, doe het nu, want morgen kan het afgelopen zijn” (4). Deze zin is blijven hangen, want hij komt van iemand die het kan weten: Wim Distelmans, een palliatieve arts die zowat dagelijks ‘ bezig’ is met de dood. Met doodgaan en laten doodgaan en helpen doodgaan en zacht doen doodgaan. Als zo iemand, kroon-getuige van onze levenseinden zegt “doe het nu”, dan luister ik en word ik op slag aandachtig voor de urgentie van het nu.

‘Distelmans is niet de eerste die me dit liet weten, maar misschien wel de laatste, want morgen kan het blijkbaar afgelopen zijn. Ik lach er nu een beetje mee, maar eigenlijk is het niet om te lachen. Of toch ?’

Mijn oudste herinnering aan “Doe het nu” gaat terug naar de lagere school bij de Jezuiëten, waar één mijn leraars me wees op het spreekwoord: “ De tijd gaat snel, gebruik hem wel”.

Ik kan dus niet beweren dat ik niet op tijd ben ingelicht, Over de Tijd.

Ook daarna ben ik regelmatig op de hoogte gehouden. In de ene les klonk het als “Tempus fugit’, de tijd vliegt. In een volgende luidde het “ Carpe diem”, Pluk de dag.

“Ik kon het allemaal - lenig als we toen waren – vertalen, verbuigen en vervoegen. Maar het leven was toen al druk, en ik had wel iets anders te doen dan de dag te plukken. De tijd had toen geen tijd”.

Vervolgens als student zongen de sirenen, ineens in koor :”Carpe noctem” ,Benut de nacht. En ook die raad heb ik prompt opgevolgd. Ik leerde toen ook Brel en Camus kennen. Die laatste schreef even wijselijk als genadeloos :” Wacht niet op het laatste oordeel, het vindt alle dagen plaats”. Dat was een zoveelste verpletterend inzicht.

Brel zong dan weer met pathos, met nog maar één long in zijn lijf: “ Mourir la belle affaire. Mais vieillir...O vieillir’, dat is iets anders”.(4).

Er is een tijd van komen en gaan, en ja, voor mij begint stilaan die tijd van gaan te komen. Daarom stel niet uit tot morgen, maar begin nu en doe het nu. Pas de DERK-methode toe. Doe eerst de rotklus. Een wijze raad van mijn patron aan zijn stagiair. Moeilijk te realiseren, maar een ideale een manier om ieder uitstel van de tijd te lijf te gaan.

“Een nieuw begin kunnen maken is het hoogste vermogen van de mens”, stelt de Joodse filosofe Hannah Arendt (5). Ze citeert hiervoor Augustinus: ‘Initio ut esset homo creatus est’:’ Opdat er een begin zou zijn in de wereld is de mens gecreëerd”.

Zonder de mens bestaat het principe van het nieuwe begin niet.

We zijn en blijven, als het goed is, allemaal beginners, een begin dat steeds opnieuw in de taal en de verbeelding gestalte krijgt. Hoe wezenlijk het beginnen ook is voor de mens, toch is alle begin moeilijk, zoals het gezegde luidt, en deinzen we er vaak voor terug.

Hannah Arendt is een van de weinige filosofen die in haar werk veel aandacht heeft besteed aan dit beginnen, dat door haar ook wel het principe van de nataliteit wordt genoemd.

“Met woord en daad treden wij de wereld binnen en dit binnentreden is als een tweede geboorte”, schrijft zij in ‘The human condition’, (1958), blz. 158’.

“Elke keer wanneer we in de wereld iets nieuws aanvangen, worden we volgens haar opnieuw geboren, en die ‘tweede geboorte’ houdt nooit op, maar herhaalt zich als het goed is, gedurende gans ons leven.

Elke keer dat we een nieuw initiatief nemen of iets nieuws in beweging zetten, laten we aan de wereld zien wie we zijn”(5).

Dus eigenlijk kan vandaag uw dag niet meer stuk, want we beginnen vandaag op 1 september allemaal iets nieuws.

Bezint eer gij begint.

Zoals het oude spreekwoord zegt: bezint eer gij begint.

Een advocaat die zijn werk goed en ernstig doet is nog steeds onmisbaar in onze maatschappij: op de universiteit kreeg je de nodige basiscompetenties en tools mee, het is nu aan u om deze verder te ontwikkelen in “*the real life*”.

Ik zou vooreerst zeggen: tracht deze keuze, alsook alle andere keuzes die je nog maken zult in het leven, te beminnen en dan wacht u een schitterende ontdekkingstocht.

De advocatuur en het leven aan de balie (en ieder juridisch beroep) zijn de gelegenheden bij uitstek om uw talenten ten volle tot ontwikkeling te laten komen, omdat het u vanaf het begin in contact brengt met de meest diverse mensen en instanties; als u de job met de nodige inzet doet zal u een pak mensenkennis kunnen opdoen; zelfs indien u niet aan de balie zal blijven kan het een enorme leerschool zijn in uw verdere ontwikkeling en is het de springplank bij uitstek naar een enorm brede waaier van andere beroepen.

Maar weet dat de keuze voor een juristenbestaan, in deze tijd, geen evidente keuze is. Niet iedereen is ervan overtuigd dat de rechtenstudie maatschappelijk nut heeft. Er wordt door prof.P.DONNER veel moois over gezegd (6), zoals: "Waar de rechter faalt, begint de oorlog (Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum.)", maar het zijn meestal juristen die dat bedenken en zeggen. Kennis van het recht is goed als men gelijk wil krijgen en je kunt er een goede boterham mee verdienen. Maar of juristen echt evenveel maatschappelijk nut hebben en dienstbaar zijn aan mensen, zoals bijvoorbeeld een dokter of een automonteur, daarover verschillen de meningen. Voltaire zei ooit: "Ik ben maar tweemaal geruïneerd: eenmaal toen ik een proces had verloren, en eenmaal toen ik het had gewonnen." Iemand anders zei: "Als men een proces begint, is men van niets zeker behalve van de kosten." Van recht kan de moderne tijd blijkbaar niet genoeg krijgen. Maar van juristen heeft men al gauw genoeg. Van recht verwachten

we veel: eeuwige vrede, individuele vrijheid, een betere samenleving, sociale gerechtigheid, een menswaardig bestaan. Daarom is recht te belangrijk om aan juristen over te laten. Wanneer in Shakespeares 'stuk Henry VI de opstandige boeren een betere wereld willen, is hun eerste programmapunt: "Lets kill all the lawyers." En ook in de Utopia van Thomas More, komen geen juristen voor, want het is hun beroep om zaken te verhullen en te versluieren".

Toch zegt Jean Giraudoux: "Het recht is de grootste school van de verbeelding. Nooit heeft een dichter de natuur even vrij geïnterpreteerd als een jurist de werkelijkheid" (7).

Wie verder met het recht aan de slag wil moet het recht onder de knie hebben. Voor alles vereist de beoefening van deze kunst een innerlijke discipline. Voor wie meester in enigerlei kunst wil worden, is het onontkoombaar dat hij zijn gehele leven daaraan wijdt met geduld en aandacht wijdt. Advocatuur is zoals ieder juridisch beroep een ambacht, waarvoor je eerst het metier moet kennen alvorens het tot kunst te kunnen verheffen. Dit vergt vele uren tijd.

Meer nog we moeten mijns inziens met zijn allen "meester van de tijd" worden.

Meester van de tijd.

Tijd is het fundament onder ons bestaan, zonder tijd geen ontmoeting, geen melodie, geen verhaal, geen gebeurtenis.

Al eeuwen proberen filosofen er hun vinger op te leggen, maar het fenomeen blijft moeilijk te vatten.

Zeno in de 5de eeuw voor Christus schreef: "Als je over de tijd nadenkt, glijdt hij uit je hand en vliegt weg".

Tijd ligt goed in de markt. Loop de boekwinkel even langs en je stoot op: "Rusteloosheid, pleidooi voor een mateloos leven" van Prof. Ignaas Devisch naast de "Heimweefabriek, over geheugen, tijd en ouderdom" van Douwe Draaisma. "Leven in tijden van versnelling" ligt rustig naast "Stil de tijd" en "Kairos" van Joke Hermsen en het pleidooi voor "Ritme" en "Discipline" van prof. Marli Huijser.

Onze opvattingen over de tijd hangen nauw samen met ons beeld van de werkelijkheid. We leven in de tijd, we hebben veel of weinig tijd, maar Henri Bergson zegt terecht dat we zelf "tijd zijn".

Zoals we over de tijd denken, zo denken we ook over ons zelf.

Volgens de Nederlandse filosofe Joke HERMSEN heeft het onderscheid van de oude Grieken tussen Chronos en Kairos ons nog veel te zeggen (8).

Chronos, de oude man met de zandloper, is de god van de meetbare tijd, die orde en structuur in de wereld brengt en planning mogelijk maakt. Maar ons ook het patroon van de eeuwige herhaling van hetzelfde oplegt.

Hij vertegenwoordigt, zoals Hermsen schrijft 'de praktische tijd', waarmee we de wereld inrichten, afspraken maken en agenda's bijhouden'.

Kairos, afgebeeld met vleugels en een haarlok, die je moet kunnen grijpen, is de meest rebelse kleinzoon van Chronos, en geldt als de god van het "geschikte ogenblik", van

de tijd die ertoe doet, die kansen biedt of een doorbraak creëert. Hij zorgt voor verandering, inzicht en ommekeer. Hij vertegenwoordigt “al die bevlogen momenten van schoonheid, inzicht en daadkracht die het leven bijzonder maken”.

Met een moderner woord zou je kairos als “flow” kunnen beschouwen: dat gevoel dat ontstaat wanneer je volledig opgaat in wat je doet, de kloktijd vergeet, en alles ineens helder wordt. Tijdens een kairosmoment worden verleden, heden en toekomst samengebond tot de “volheid van een visionair ogenblik” stelt Hermsen in haar boek Kairos.

Chronos staat voor de gestaag voort tikkende tijd van de herhaling, terwijl kairos staat voor een bijzonder kwalitatief moment dat voor een fundamentele verandering kan zorgen.

Onze tijd is mijns inziens op zo 'n kantelpunt beland.

Het oude werkt niet meer en het nieuwe laat zich onvoldoende kennen. De barensweeën zijn heftig en pijnlijk. Alleen door tijd te maken voor verstillingsmomenten krijgt nieuwe inspiratie de kans en kan er iets nieuws ontstaan.

Het is één van de stellingen waarmee Joke Hermsen internationale aandacht wist te trekken (9).

We kunnen er vandaag niet meer omheen: stress, slapeloosheid, depressie en burn-out zijn echte ziektes geworden, die je niet mag ontkennen of minimaliseren. Mensen hollen zich voorbij, zijn uitgeput.

We kunnen de tijd moeilijk vatten, maar we zijn het allemaal over eens, dat de tijd steeds sneller lijkt te gaan en dat we er steeds minder van lijken te hebben.

Nochtans vergeleken met onze vorige generaties beschikten we nooit over zo veel vrije tijd, maar die tijd is niet meer echt vrij. We zijn obsessieve klokkenkijkers geworden en alles is doordrongen van het principe “Time is money”, tijd is geld, elke minuut moet opbrengen. Dus wordt het weekend maximaal volgepropt met zogenaamde ‘nuttige activiteiten’. Vroeger deed je op zondag niets dat te maken had met geld verdienen. Nu moet de zondag productief zijn. We shoppen, beantwoorden mails en halen werk in.

De dominantie van Chronos maakt dat we gevangen zitten in een logica van “steeds hetzelfde”. Het is moeilijk om dit stramien te doorbreken.

De recente crisissen maken dit duidelijk. We zitten gevangen in een impasse: men wil zo snel mogelijk de economie weer op gang krijgen, maar eigenlijk weten we dat de oude recepten niet meer werken. Het is ‘de tirannie van het status quo’. Het is pas in periodes van crisis dat de zaken echt veranderen. Dan wordt “het politiek onmogelijke plots het politiek onvermijdelijke” (Milton Friedman). Covid 19 is een unieke kans om het “gestolde land” te hervormen.

“Het gestolde land België heeft een afkeer van creatieve vernietiging. We subsidiëren het verleden en ontzeggen de toekomst haar bestaansrecht. Noem één structureel dossier dat we de afgelopen eeuw beslecht hebben. Waarin we internationaal

uitblinken. Dat we niet voor ons uitgeschoven hebben, uitgesteld of afgekocht met meer schulden ? “ vroeg Peter De Keyser zich af (10).

We zitten geblokkeerd in onze vaste patronen. Die kunnen we alleen doorbreken door een time-out in te lassen, en stilte , rust en reflectie op te zoeken, om vervolgens de inspiratie toe te laten en opnieuw te zien ,waar we echt naar toe willen. Maar zal dit volstaan. Ik denk het niet.

In dit tijdperk van de ‘tirannie van het nu’,- waarin we “langer leven en korter denken”- , roept Roman Krznaric ons in zijn recent boek “ de Goede voorouder, Lange termijndenken voor een korte termijnwereld” op tot een “tijdsrebellie” , waarin we ons gedragen als ‘erflaters voor de volgende generatie’ – indachtig de woorden van de inheemse volkeren - dat wij 'het land lenen van onze kinderen’.

Hij spoort ons aan om zo voorzichtig te handelen als kathedraalbouwers en ons te laten inspireren door ‘intergenerationele rechtvaardigheid’.

Willen we de toekomst veranderen, dan moeten we niet meegaan met de tijd, maar hem veranderen.’

“ Willen we vermijden dat het kortetermijndenken ons een maatschappelijke breackdown oplevert, zoals het coronavirus een lockdown opleverde, dan dringt zich een grondige verschuiving van ons tijdsperspectief op en moeten we van de herovering van de tijd een maatschappelijke kwestie maken” schreef Jos Geysels in De Standaard (11).

Aandacht voor juridische verandering.

Als men de juridische literatuur er op naslaat dan stelt men vast dat de juridische wereld reeds lang oog heeft voor zulke grote transformaties, wanneer de tijd er rijp voor was.

Reeds in de veertiende eeuw verdedigde Bartolus de Saxoferrato (Bartolistische school) het inzicht dat als de feiten en recht niet overeenstemmen, niet de feiten aan het recht moeten worden aangepast, maar het recht aan de feiten. Hij stelde dat recht veranderd moet kunnen worden, om recht te zijn en te blijven. Hij legde daarmee de basis voor de moderne rechtswetenschap. Maar er zouden nog vijf eeuwen nodig om een bevredigend mechanisme te ontwikkelen om dit recht adequaat aan te passen aan die veranderende maatschappelijke tijdsgeest.

Daartoe dienden eerst verschillende ideeën van de Verlichting tot klaarheid te komen: vooreerst het beginsel van de (volks)-sovereiniteit dat stelt dat de wetgever boven de Wetten staat, alsook de idee van de soevereiniteit en het besef, dat wetten naar tijd, plaats en omstandigheden verschillen: een inzicht van Montesquieu. Er was vervolgens de Franse Revolutie nodig om die inzichten in de praktijk te realiseren via de vertegenwoordigende democratie, alsook het concept van de rechtsstaat om de democratische willekeur te beperken. Want toen die democratische wetgever werkelijk op gang kwam, ging het zeer snel. Immers in nauwelijks vijf jaar veranderde dit pril (democratisch) systeem grondiger dan gedurende honderdvijftig jaar absolutisme. Het ging in die periode zo snel dat er grondrechten nodig waren om democratie aanvaardbaar en werkbaar te maken.

Blijkbaar doet zich thans weer zo'n kairos- en transitie-moment voor.

Het werd indringend beschreven door Bernard Hubeau, Stefan Rutten, Jean Van Houtte in het werk 'De advocatuur, Een rechtssociologische en juridische benadering'. Er wacht een nieuwe toekomst voor al de juridische beroepen indien zij bereid zijn te evolueren, zowel in hun werkingspraktijken als in hun aanbod qua verschillende diensten(12). Deze transitie werd kernachtig verwoord naar aanleiding van een interview van Mr. Dirk Van Gerven in een tijdschrift van VOKA, waaruit ik de kernlijnen overneem (13).

Volgens voormalig stafhouder aan de balie van Brussel, advocaat Dirk Van Gerven (NautaDutilh), wordt de toekomst van de juridische wereld in het algemeen en van de advocatenkantoren in het bijzonder door drie belangrijke uitdagingen bepaald: Hoe talent aantrekken? Hoe zich aanpassen aan de nieuwe juridische omgeving? En: hoe nieuwe technologie in de werkomgeving integreren?

“ De sociaal-maatschappelijke context waarbinnen professionals richting geven aan hun loopbaan is het voorbije decennium flink gewijzigd. De uittrekkende generatie X vond lange intense werkdagen vanzelfsprekend, terwijl de nieuwe Y- en Z-generaties streven naar een nieuwe, en totaal andere tijdsbalans. Vandaag zijn reizen, jobhoppen, werkpauses inlassen, ... niet langer loopbaanobstakels, maar veeleer een 'way of life'. Ook jongere advocaten beslissen soms van de ene op de andere dag om iets anders te gaan doen. Advocatenkantoren die zwaar investeren in talent zien zich uitgedaagd door die nieuwe werkcultuur.

Tegelijk wakkeren ook andere factoren verandering in de juridische omgeving aan: de invloed van de nieuwe vereisten voor ondernemingen inzake corporate governance, duurzaamheid, respect voor de mens op het werk, bescherming van de consument en de belangrijke rol van de pers en de sociale media.

De gewijzigde context zet een aantal nieuwe ontwikkelingen in gang: “Anno 21ste eeuw overstijgt de begeleiding van ondernemingen de zuiver juridische analyse. Dat zet aan tot samenwerking met andere beroepen. In het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld mag de advocaat in één structuur met andere beroepen samenwerken (alternative business structures). Elders werven advocatenkantoren 'paralegals' en zelfs ingenieurs, accountants en andere experts aan waarmee ze hun dienstverlening kunnen verruimen.”

Parallel met die evolutie internationaliseert de bedrijfswereld en verliezen de landsgrenzen aan belang. “Anglo-Amerikaanse advocatenkantoren hebben dit al lang begrepen. Zij adviseren cliënten niet enkel over het (Amerikaans of Engels) lokaal recht, maar ze zijn rechtstreeks betrokken in grensoverschrijdende transacties of geschillen, waarbij ze lokale juristen onder de arm nemen”. Hierdoor wordt de advocaat naast een legal manager een echte team en time-manager.

De nieuwe technologie vormt wellicht de grootste uitdaging, niet in het minst omdat een integratie van moderne technologieën in de juridische dienstverlening voor iedere speler belangrijke investeringen zal meebrengen. Denk thans maar aan de eisen inzake cybersecurity en de regels qua GDPR.

Maar er is meer. Artificiële intelligentie en zelflerende systemen zullen een belangrijke impact hebben op elk juridisch beroep en de analyse en beoordeling versnellen, efficiënter én accurater maken. Dankzij blockchaintechnologie bijvoorbeeld wordt het binnen afzienbare tijd mogelijk om bepaalde taken van de juridische dienstverlening te automatiseren zonder menselijke tussenkomst of controle en tegen een minimale vergoeding.

Dat kan gaan van een geautomatiseerde aanmaak van contracten (de zgn. ‘smart contracts’), conclusies en adviezen tot de automatische opzoeking en analyse van rechtspraak en de geautomatiseerde audit van documenten. “De gebruikelijke clausules in een basiscontract worden in een smart contract automatisch uitgevoerd op basis van de blockchaintechnologie, maar het maatwerk vergt vandaag nog altijd de tussenkomst van een advocaat, bedrijfs- of andere jurist in vlees en bloed.

De geautomatiseerde analyse van de rechtspraak zal pas haalbaar zijn zodra alle rechtspraak op een centrale overheidswebsite beschikbaar is. Momenteel is dat niet het geval: want maar een klein deel is gedigitaliseerd. Intussen bestaat er vandaag wel al analysesoftware om audits te verrichten van een grote hoeveelheid documenten. Maar de appreciatie en interpretatie van deze auditresultaten en de juridische beoordeling ervan moet nog steeds door mensen gebeuren. Een volledige automatisering is echter slechts een kwestie van tijd.”

De magistratuur, de hoven en rechtbanken lopen enigszins achter inzake automatisering en de toepassing van nieuwe technologieën. Volgens Van Gerven is de belangrijkste reden dat de overheid hiervoor onvoldoende geld wil vrijmaken. Nochtans belet niets dat justitie in grote mate kan worden geautomatiseerd, gaande van de aanmaak van documenten over de raadpleging van databanken (die delen van oplossingen aanreiken op basis van statistieken en trefwoorden) tot de automatisering van bepaalde beslissingen (voorlopig in eenvoudige zaken).

Deze trein van de digitalisering en automatisering is mijns inziens niet meer te stoppen, niettegenstaande het verzet van sommigen. Integendeel, in tal van juridische domeinen breekt de automatisering al door. Neem het voorbeeld van de verkeersboetes die automatisch worden berekend en waar de computer beslist zonder tussenkomst van een rechter. Enkel als men ze betwist komt een rechter tussen. Ook bij complexe zaken levert moderne technologie al waardevolle ondersteuning.

De rechter die virtueel aanwezig is op de plaats van het geschil, vanop zijn kantoor de partijen hoort en met de hulp van snelle, slimme databanken een instant-uitspraak doet. Het is nog geen algemeen toegepaste praktijk, maar deze droom zou na corona weleens sneller werkelijkheid kunnen worden dan gedacht.

Ook deze uitdagingen vereisen dat we als jurist meester zijn van de nieuwe tijd.

Volgens mij zijn er twee manieren om op deze grote veranderingen te reageren:

- ofwel zie je deze verandering als een bedreiging en zal je te trachten verkrampst vast te houden wat men heeft;
- ofwel bekijk je het als een kans om zelf te veranderen en te verbeteren.

In de komende jaren zullen veranderingen steeds sneller toenemen.

Dat is goed nieuws: voor al wie jong van inborst is, in het bijzonder de jonge juristen, want de nieuwe kansen zullen hierdoor aanzienlijk toenemen. Het is zaak om die kansen (zoals Kairos) bij hun haarlok te grijpen.

Vermogen tot veranderen

Recht veronderstelt het vermogen om het recht te veranderen. Dat is een aspect waar velen aan voorbijgaan, stelt Piet Hein Donner(14).

Wil men recht veranderen dan heeft men nieuwe “wetten” nodig en het vermogen om deze te veranderen. En daar schort het vaak aan in onze samenleving. Het mechanisme van de parlementaire democratie als motor van de verandering, hapert in veel landen. Dat heeft vele oorzaken: toenemende maatschappelijke tegenstellingen, gebrek aan samenhang, toenemende politieke versnippering. We onderkennen onvoldoende dat de werking van het recht dit soort tendensen versterkt en daarmee bijdraagt aan de verzwakking van het vermogen om het recht bij de tijd te houden”.

Daarnaast is er ook macht nodig om recht te handhaven, maar dat betekent niet omgekeerd dat macht recht maakt. De verhouding tussen recht en macht is ooit prachtig verwoord door Pascal: "Recht zonder macht is krachteloos; macht zonder recht is tiranniek. Recht zonder macht wordt weersproken omdat er altijd mensen zijn die kwaad willen; macht zonder recht wordt aangeklaagd. Men moet dus macht met recht verenigen en het zo maken dat hetgeen rechtvaardig is, machtig is, en hetgeen machtig is, rechtvaardig is."

Het komt in de eerste plaats aan de beleidsmakers toe, die daartoe een mandaat van de kiezer hebben gekregen, om met betrekking tot deze grote tijdstransformatie de nodige beleidskeuzes te doen.

Wetten zijn immers klokken, zij verbinden het verleden met de toekomst. Soms moeten ze het verleden met het heden verzoenen, en dan moeten de wijzers van die klokken juist worden gezet.

Reeds verschillende jaren is het recht geen rustig bezit noch rustige vastheid meer. Precies vandaag treedt het nieuwe goederenrecht in werking en wordt de code Napoleon vervangen door de koene code Geens, alias het Nieuw Burgerlijk Wetboek. Zoals een echte “maître- horloger “ in Versailles en Marly heeft deze voormalige minister de verschillende oude klokken opgewonden en opnieuw juist gezet. En ook zijn “kwikke” opvolger laat zich hier niet onbetuigd

We hebben in België veel “oude wetten”, waarin mettertijd allerlei wijzingen zijn aangebracht, niet zelden ten koste van de coherentie van het geheel. Het is lovenswaardig dat de vorige minister het plan opvatte om een aantal wetboeken te herschrijven. Doch zoals zijn vele voorganger is ook hij er niet in geslaagd om het Wetboek van Strafvordering, zijnde een “cloche apart van Bonaparte”, aan een grondige revisie te onderwerpen.

Wetten projecteren het heden naar de toekomst. Ze vertonen een sterke tijdsbinding (15)

Zij zijn aldus gesitueerd in een historische tijd en komen tot stand omdat de tijd er rijp voor is : op een bepaald moment oordeelt de wetgever op grond van de beschikbare gegevens dat een nieuwe wet de meest geschikte regeling biedt voor een bepaalde materie en bestaat er een voldoende maatschappelijk draagvlak of minstens politieke consensus voor (16)

Andere tijden vragen om andere oplossingen.

Dit brengt met zich mee dat ,ondanks de vraag naar een duurzame wetgeving, iedere wet in essentie steeds tijdelijk is. Tevens volgt daar uit voort dat de rechtszekerheid van een wet steeds relatief en dynamisch is. Immers ook van een wet kan geen eeuwigheidswaarde verwacht worden.

Maar dat belet niet dat de wetgevende overheid bij het wijzigen van wetten bepaalde voorzichtigheidsregels in acht moet nemen. Zo moeten er volgens de gevestigde rechtspraak en rechtsleer ook bij een dynamische interpretatie van het concept rechtszekerheid voldoende waarborgen zijn qua toegankelijkheid en voorzienbaarheid. Anderzijds wijst het Europese hof voor de rechten van de mens er terecht op dat te veel elkaar opvolgende wetwijzigingen een klimaat van rechtsonzekerheid kunnen creëren. Die noodzakelijke waarborgen omvatten onder meer een zorgvuldige voorbereiding van de wet, wettelijk overgangsrecht, maar eventueel ook een rechterlijk overgangsrecht in het geval rechterlijke interpretaties wijzigen om een wet aan te passen aan nieuwe omstandigheden(17).

Daarnaast zijn er in België te veel wetten, decreten en besluiten met allerlei bijzondere bepalingen. Onvermijdelijk ontstaan hierdoor conflicten tussen tegenstrijdige regels, maar ook allerlei betwistingen van intertemporeel recht.

De tijd is te kort om dit alles grondig te behandelen. Maar recent in het tijdschrift de Revue de droit pénal verscheen een vlijmscherp artikel van Diletta Tatti omtrent de 'toepassing in de tijd' van zowel de federale als regionale Covid-19 -regels en legt zij verschillende "anormaliteiten" in deze opeenvolgende tijdelijke wetgevingen bloot zowel wat betreft strafbaarstelling van bepaalde de gedragingen als wat betreft de gehanteerde wetgevingstechniek daartoe, waarbij tal van fundamentele vrijheden en rechten worden beperkt omwille van een zogenaamde voortdurende hoogdringendheid door middel van opeenvolgende ministeriële besluiten (18).

Het recht is geen statisch gegeven, maar evolueert continu in de tijd.

Intertemporele conflicten horen daar onvermijdelijk bij. Dr.Thijs Vancoppennolle heeft over dit intertemporeel recht in 2019 een baanbrekend lezenswaardig proefschrift geschreven (19).

Daarin ontwikkelt hij een duidelijk stappenplan om deze wetsconflicten in de tijd op een voorspelbare en grondwetsconforme manier op te lossen op een wijze analoog naar de regels die conflicten inzake IPR oplossen.

Deze tool laat toe om in tal van situaties als een werkelijk meester van de tijd op te treden. Meer bepaald houdt dr. Thijs Vancoppennolle een pleidooi voor een zuivere toepassing van het vertrouwensbeginsel als een dynamisch onderdeel van het algemenere rechtszekerheidsbeginsel.

Wetswijzingen mogen also in de tijd geen afbreuk doen aan de rechtmatige verwachtingen van de rechtsonderhorigen die nadeel hebben bij die wetswijzingen(20).

U hoort het al wie mandaat heeft om aan de wijzers van onze juridische klokken te draaien, zij zullen zeer voorzichtig moeten zijn en grondig als een echte meester van de tijd hun (huis)werk moeten maken alvorens aan de wijzers van deze klokken te mogen draaien.

Slot.

Dames en heren,

We leven en moeten leven in een nieuwe tijd: je zelf in de eindigheid en deze tijd aanvaarden en kunnen kiezen. Deze drie levenshoudingen vragen om een bijzondere ingesteldheid tegenover het leven : aandacht en ontvankelijkheid voor wat het leven in zijn geheel inhoudt, aandacht en aanwezigheid. Stop met voorbij te hollen aan het leven en zoek naar je zelf geconstrueerde topmoment. Stop met je krampachtig op te sluiten in drukdoenerij en kicks die je alledaagse bezigheden nu zo overvol maken dat er geen ruimte meer is ' om vol te stromen'.

Aandachtig leven als jurist is ten volle met je hart en geest aanwezig zijn bij wat er te beleven en te doen is.

“Aandacht schenken is je open stellen en één worden met het andere”, meent Bodifée (21).

Je kan aandacht hebben voor dingen, voor de mensen, aandacht voor het gewone leven (als ik ga, ga ik; als ik zit, zit ik), aandacht voor het onverwachte.

Wie zich die tijd gunt voor aandachtige (juridische) beschouwing ontdekt tot zijn verwondering hoe het geringste “ alles” bevatten kan, een wereld op zich.

Aandachtig leven betekent in het nu leven, geen geïsoleerd Nu, maar één waarin verleden en toekomst verdicht aanwezig zijn in wijsheid, kracht en schoonheid, in herinnering en hoop, een nu met een horizon !!

Maar een cultuur van aandacht houdt nog meer in. Het heeft met inkeer te maken, diepte-inkeer, dit is de oerbeweging van het menselijk bestaan van het naar zich-zelf teruggeroepen worden.

“Word wie je bent” klinkt het bij Nietzsche en Heidegger.

Wie je bent verwijst naar de stille en grenzeloze kern van je bestaan, waar je eigen veranderlijke ik zijn verwevenheid met het eeuwige ervaart.

Aandacht vervult je bestaan: ze verbindt je met het leven; zij grift ervaringen in je geheugen; zij maakt je leven rijk en intens. Ze scheidt eenheid.

Als je aandachtig bent vergeet je de tijd, ontsnap je even aan de tijd. Je beleeft een stukje eeuwigheid. Zo wordt de tijd vervulde kairos-tijd. Daarvoor kwamen we naar deze bijzondere plek vandaag.

Tijd en eeuwigheid staan in een creatieve alliantie, betoogt de wetenschapper Ilya Prigogine (22) .

“Le temps aujourd’hui retrouvé, c’est aussi le temps qui ne parle plus de solitude mais de l’ alliance de l’ homme avec la nature qu’il décrit. Le temps est venu de nouvelles alliances, depuis toujours nouées, longtemps méconnues, entre l’histoire des hommes, de leur société, de leur savoir, et l’ ouverture exploratrice de la nature.”

Ik weet het, mijn tijd is om, alhoewel ik gaarne met Georges Moustaki zeg: “Moi j’ ai le temps, je te le donne.”

Tijd wil ik je geven, hoewel ik die niet heb, en jij wil die krijgen.

Tijd is hier op deze plek ruimte, ontstaan tussen jou en mij.

Tijd is jouw droom, mijn denken en ons doen.

Verleden tijd en komende tijd situeren en bepalen het nu.

Jouw nu en mij nu worden onze tijd.

Tijd is enkelvoud en alles, maar ook meervoud en niets.

Tijd is ongrijpbaar en onmeetbaar.

Tijd is absoluut relatief.

Kwantificeren is beperken en kwalificeren is waarderen.

De spanning tussen tijdelijke materie en tijdloze gedachte is ook tijd.

Tijd is niet goed of slecht, niet vrij of onvrij, niet nuttig of overbodig.

Tijd is universeel, algemeen, precies of vaag en strikt.

Tijd is de dunne onzichtbare lijn die we voelen.

Tijd maakt ons zot, kwaad en blij, tijd is minnen en haten.

Tijd is leven. Tijd is.

Het meest gebruikte substantief en het meest misbruikte adjectief, hebben dus elke en geen betekenis.

Tijd verbindt alles met alles, iedereen met iedereen, alles met iedereen (M.EYSKENS)

Ja, mijnheer de eerste voorzitter, u bent “meester van de tijd” en ik nam vandaag veel te veel van uw tijd.

Maar weet ‘**Niet de tijd gaat voorbij, maar jij en ik, buiten onze gedachten is geen tijd**’ (Rutger Kopland).

Ik heb gezegd.

JVG 1.9.2021.

Bronnen:

- (1) W.PREVENIER, Mechelen, Lieu de mémoire van de Boergondische Nederlanden,2001.
- (2) M.STORME,Stormen(n) over recht en gerecht,60 jaar leven met justitie,2010,102.
- (3) J.GEYSELS,Brief van Jos Geysels, Feest 40 jaar over de kracht van cultuurcentra,www.google.be
- (4) Ik paraphraseer een stukje van tekst Bernard DEWULF, 'Nu', in DS Weekblad.
- (5) J.HERMSEN,Ogenblik en eeuwigheid,Arbeiderspers,2020,blz.153-154 en 158-159.

- (6) P.H.DONNER, Maak wat rechtvaardig is machtig, en wat machtig is rechtvaardig, in Brieven aan jonge juristen, Die Keure,2018,blz.97-98.
- (7) C.MICHEL, Over kwaliteiten en levenslessen en de toekomst van en voor juristen, in Brieven aan jonge juristen, Die Keure,2018,blz.173.
- (8) J.HERMSEN, Kairos, Een nieuwe bevlogenheid,Arbeiderspers,2014,blz.9 - 13.
- (9) J.HERMSEN, Stil de tijd, Pleidooi voor een langzamere toekomst, Arbeiderspers, 2014, 2010, blz.23.
- (10) P.DE KEYSER, Coid19 is een unieke kans om het land te hervormen, De Tijd, 6.11.2020.
- (11) J.GEYSELS, Sta op tegen de tijd, Recensie, DSL, 13 maart 2021.
- (12) B.HUBEAU,S.RUTTEN,J.VAN HOUTTE,S.GIBENS,M.VAN LEUVENHAEGE, De advocatuur, Een sociologische en juridische benadering, Intersentia, 2018, Hfdst.1,1-30 en Hfdst.VII,107-110.
- (13) D.VAN GERVEN, Reflect. Justitie 2.0 – Het juridisch beroep in de 21ste eeuw,VBO-Nieuwsbrieven,2021.
- (14) P.H.DONNER, Maak wat rechtvaardig is machtig, en wat machtig is rechtvaardig, in Brieven aan jonge Juristen, Die Keure,2018, 102.
- (15) N.LUHMANN, Risk: a sociological theory, Berlijn, Walter de Gruyter,1993, 53-62.
- (16)P.POPELIER,J.VAN NIEUWENHOVE, Regelgeving en tijd, Die Keure, 2009, nr.11, blz.9.
- (17) P.POPELIER,J.VAN NIEUWENHOVE, Regelgeving en tijd, Die Keure, 2009, nr.15,blz.11.
- (18) D.TATTI, Des (a)normailtés en temps de Covid-19: quelles mutations en matière pénale, RDP, 2021, 761-789.
- (19) T.VANCOPPERNOLLE, Intertemporeel recht, Antwerpen, Intersentia, 2019, 930blz.
- (20) T.VANCOPPERNOLLE, Werking van de wet in de tijd; een stappenplan, RW, 2020-21,1657.
- (21) G.BODIFEE, Aandacht en aanwezigheid, Pelckmans,1991, blz.33.
- (22) I.PRIGOGINE,I. De l'être au devenir, Noms de dieux,1998, blz.49 e.v.)